

(15–16 трав. 2025 р.) / Донецький нац. ун-т імені Василя Стуса; наук. ред. А. Загнітко. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2025. С. 36–40.

3. Швелідзе Л. Д. Мовні засоби реалізації комунікативних стратегій у дискурсі соціальних мереж (на матеріалі української й англійської мов): дис. ... канд. філол. наук. Вінниця, 2021. 240 с.

Анатолій Загнітко
(*м. Вінниця*)

СУЧАСНИЙ МУЛЬТИМОДАЛЬНИЙ ТЕКСТ: ВЗАЄМОДІЯ ВЕРБАЛЬНИХ І НЕВЕРБАЛЬНИХ КОМПОНЕНТІВ

Вступ. У сучасних тенденціях розвитку мовознавства важливим постає переосмислення традиційного поняття тексту з урахуванням його семасіологічного, ономасіологічного, комунікативного, дискурсивного та інших аспектів. У межах антропоцентричної парадигми текст перестає розглядатися винятково як лінійна вербальна структура з активним розгортанням п'яти глобальних категорій – суб'єкта, події, часу, простору, оцінки, – й постає як складне семіотичне утворення, у якому взаємодіють різні знакові системи. Особливої актуальності набуває студіювання мультимодальних текстів, що поєднують вербальні та невербальні компоненти й активно функціонують у сучасному цифровому та медійному дискурсивних вимірах.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі візуальної комунікації, розвитком медіалінгвістики та трансформацією способів подання інформації. У сучасних інституційних і неінституційних дискурсах вербальні елементи дедалі частіше взаємодіють із зображенням, графікою, кольором і шрифтом, утворюючи єдине смислове поле.

Мета дослідження – проаналізувати особливості взаємодії вербальних і невербальних компонентів у сучасному мультимодальному тексті та встановити їх роль у процесі смислотворення. Відповідно до актуалізованої мети значущими постають завдання, що охоплюють необхідність: 1) окреслити теоретичні засади мультимодальності; 2) визначити типи мультимодальних текстів; 3) проаналізувати структурні моделі взаємодії різних кодів; 4) з'ясувати прагматичні та когнітивні ефекти мультимодальності.

1. Теоретичні основи мультимодального тексту. Поняття мультимодальності пов'язане з ідеєю полікодовості тексту, тобто використання різних семіотичних систем для передання інформації. У сучасній лінгвістиці мультимодальний текст здебільшого визначають як комунікативну одиницю, що інтегрує вербальні (мовні) та невербальні (візуальні, графічні, аудіальні) компоненти в цілісну смислову структуру [4, с. 97; 5, с. 101; 7, с. 45].

Істотним є розмежування понять «креолізований текст» і «мультимодальний текст». Якщо перший передбачає поєднання вербального й зображального компонентів (комікси, реклама (постери, буклети), плакати, карикатури, ілюстровані

книги, інфографіка, буктрейлери, фотоколажі, інструкції з картинками та ін.), то другий має ширший спектр кодів і побудований часто на синтезі вербального, аудіального, візуального та інших інтерактивних елементів. За ступенем креолізованості тексти поділяють на такі, що мають нульовий → частковий → повний її вияв [4, с. 107]. Креолізованість може бути: 1) репетиційною → повторювання вербального (Знижка –50 %); 2) адитивною → привносять значний обсяг додаткової інформації (Вербальний: *Серце забезпечує кровообіг в організмі людини* + Невербальний: схема серця з підписами: *передсердя, шлуночки, аорта, клапани*); 3) видільною → наголошування вербальної інформації, що за обсягом перевершує іконічну (Вербальний: ЗНИЖКА 70 % лише сьогодні і Невербальний: яскраве коло або «стікер» із написом –70 %, контрастного кольору, з ефектом вибуху); 4) опозитивною → суперечать вербальному компоненту; 5) інтегративною → включені у вербальний текст чи доповнені вербальним компонентом для спільного передавання інформації (пор., наприклад, функційне використання ілюстрацій у романі «*Voss: How I Come to America and Am Hero, Mostly*» Девіда Айвза (David Ives) [9, р. 22, 23, 59, 105, 256]). Креолізований текст є двокомпонентним, синтезуючи лише вербальний (словесний) і зображальний (іконічний / візуальний) коди, а мультимодальний – ґрунтований на істотно складнішому поєднанні компонентів сприйняття. Так, наприклад, у відеоролику чи комп'ютерній грі значення народжуване одночасно з тексту, музичного фону, інтонації диктора та руху камери, де кожний із цих елементів є окремою «модальністю». За своєю специфікою поняття «мультимодальний текст» – ширше парадигмальне поняття, оскільки будь-який креолізований текст є мультимодальним (залучені дві модальності – зір і читання), водночас не кожний мультимодальний є просто креолізованим (наприклад, аудіокнига з фоновими шумами є мультимодальною, але не є креолізованою в класичному розумінні, бо відсутнє зображення).

Отже, текст у сучасному лінгвістичному розумінні – це не лише мовна послідовність, а комплексна знакова система, де різні модуси активно взаємодіють і формують цілісний комунікативний ефект.

2. Типологія мультимодальних текстів. Мультимодальні тексти функціонують у різних сферах комунікації, що дає змогу виокремити їх основні різновиди: 1) медіатексти (новинні матеріали, рекламні повідомлення і под.), де активно поєднані текст, фото, відео; 2) цифрові тексти соціальних мереж (пости, меми), яким властивий високий рівень візуалізації; 3) освітні мультимодальні тексти (інфографіка, презентації), орієнтовані на полегшення сприйняття інформації; 4) художні тексти з візуальними елементами, що поєднують вербальну та образну структуру. Залежно від домінування певного коду можна говорити про тексти з перевагою вербального або візуального компонента, а також про збалансовані мультимодальні структури.

3. Структурні моделі взаємодії вербального та невербального. Взаємодія компонентів у мультимодальному тексті має різні вияви: а) доповнення, де зображення уточнює або ілюструє текст; б) дублювання, за якого інформація повторювана в різних кодах; в) контраст, основною функцією котрого постає формування іронічного або оцінного ефекту; г) заміщення, коли візуальний елемент

замінює вербальний (наприклад, емодзі) [6, с. 29]. Заявлені моделі забезпечують цілісність тексту та впливають на його когезію й когерентність. Важливо, що зв'язність у мультимодальному тексті досягається не лише мовними засобами, а й візуалізованими та іншими зв'язками (колір, композиція, повтор елементів), тому такі тексти перевищують традиційні межі словесного викладу, належно синтезуючи безпосередній вербально-текстовий компонент із графічними вимірами, піктограмами, фоновою музикою і т. ін. Тому часто говорять, що текст, наприклад, у медіадискурсі потрібно розглядати в цілісності з наголошенням на його спроможності виражати певні ідеї, настрої та світогляди, втілені автором за допомогою специфічних вербальних і невербальних засобів [1 с. 17; 8, с. 211–212].

4. Семантичний аспект мультимодальності. Смысл мультимодального тексту формований як результат складної синергетичної взаємодії різних семіотичних кодів. Візуальні й аудіальні елементи не просто дублюють вербальний ряд, а здатні: 1) конкретизувати або уточнювати значення; 2) докорінно змінювати інтерпретацію повідомлення; 3) генерувати додаткові конотативні смислові шари; 4) створювати іронічний або опозитивний контраст до сказаного. Особливо репрезентативними в цьому плані є меми, де цілісне значення виникає винятково в точці перетину тексту, зображення та фонового культурного контексту. У таких дискурсивних практиках реалізований ефект 'семантичного надлишку' (ефект емерджентності), де загальний зміст мультимодального цілого не дорівнює сумі його окремих складників, а створює якісно нову інформаційну одиницю.

5. Прагматичний аспект. Мультимодальним текстам притаманний потужний персуазивний (переконувальний) потенціал, що ґрунтований на принципі когнітивної економії. Синергія вербальних і невербальних засобів дає змогу: а) миттєво привертати увагу адресата в умовах інформаційного перенасичення; б) інтенсифікувати емоційний відгук; в) моделювати певні оцінні судження та ціннісні настанови. У медіадискурсі мультимодальність часто постає інструментом прихованої сугестії та маніпулювання: якщо вербальна інформація піддається раціональній верифікації, то візуальні чи аудіальні коди впливають на рецептивні механізми швидше й емоційніше, часто оминаючи критичний бар'єр сприйняття.

6. Когнітивний аспект. Сприйняття мультимодального тексту ґрунтоване на принципі паралельного опрацювання різних семіотичних кодів, що активізує механізм подвійного кодування (Аллан Пайвіо: пам'ять для зображень відрізняється від пам'яті для слів, оскільки людська пам'ять і мислення використовують дві окремі, але взаємопов'язані системи: одну для вербальних об'єктів (логогени) й іншу для візуальних (імагени) [10, р. 101; 11, р. 149–187; 12]) інформації. Згідно з теорією подвійного кодування А. Пайвіо, ефективність мультимодального тексту зумовлена тим, що вербальна та візуальна інформація оброблювані паралельними когнітивними системами, що полегшує їх інтеграцію та запам'ятовування. Візуальні компоненти виконують низку критичних когнітивних функцій: 1) забезпечують високу швидкість дешифрування сенсів; 2) полегшують архівацію даних у довготривалій пам'яті через створення стійких асоціативних зв'язків; 3) активізують правопівкульне образне мислення, що компенсує інтелектуальне навантаження від лінійного читання. У сучасному цифровому середовищі, де панує кліпове сприйняття, мультимодальні формати стають найадекватнішим способом кому-

нікації, оскільки вони дають змогу передати максимальний обсяг змісту за мінімальний час, не виснажуючи когнітивний ресурс адресата.

7. Прикладний аспект студіювання. У сучасних соціальних мережах мультимодальні тексти представлені у вигляді постів, що поєднують текст, зображення, емодзі і т. ін. Наприклад, короткий підпис до зображення може набувати різних значень залежно від візуалізованого контексту. У рекламних повідомленнях зображення часто виконує домінуючу функцію, тоді як текст лише спрямовує інтерпретацію.

Для належного розуміння мультимодального тексту, особливостей його структурування, функційного вмонтування в медіа, потрібно зупинитися на окремих випадках його побудови з послідовним вирізненням структурного (лінійного і/чи вертикального), семантичного, прагматичного та когнітивного аспектів. Логічним постає розгляд реальних мультимодальних текстів у сучасних медіа. Функційно навантаженими постають мультимодальні тексти в тих чи тих медіа, особливо телевізійних, підтвердженням чого може бути, наприклад, мультимодальний текст у новинарному медіадискурсі. Для належного розуміння особливостей мультимодального тексту істотним є врахування усіх його компонентів та усвідомлення того, що продукування такого тексту реалізує одночасно декілька комунікативних стратегій і тактик – від аргументування до переконування, схилення, переконання та ін. Для підтвердження можна розглянути відповідний варіант новинної мультимодальної дискурсивної практики (див. рис. 1–3).

У цьому разі аналізований новинний матеріал українського суспільного мовника «Суспільне» (типова структура новинної публікації на офіційному сайті) містить такі компоненти: а) заголовок (вербальний компонент (рис. 1, 3)); б) фотографію події (невербальний компонент (рис. 2, 3)); в) основний текст повідомлення (рис. 3); г) графічне оформлення (шрифт, композиція, виділення (рис. 2, 3)). За вимогами структурування текст має ієрархічний характер, де заголовок виконує функцію первинної номінації події – тема (рис. 2, 3), тоді як фотографія розташовується безпосередньо під ним і визначає візуальну раму сприйняття (рис. 3). У межах тексту наявне доповнення з елементами підсилення, оскільки текст інформує, а зображення конкретизує й візуалізує.

Істотним є те, що в семантичному аспекті світлина уточнює зміст заголовка та зменшує його значеннєву невизначеність, наголошуючи на локалізації події (місці, учасниках) з конкретизуванням її характеру та водночас прогнозуванням інтерпретаційного ракурсу. Це свідчить, що смисл формується не окремо, а внаслідок інтегрування кодів. Для розгляду важливим є врахування того, що в прагматичному аспекті концентрована увага на візуальному компоненті, який виконує функції: а) привернення уваги; б) емоційного впливу; в) підвищення довіри до інформації. У медіадискурсі саме зображення доволі часто визначає, чи буде текст прочитаний, що свідчить про комунікативну вагомість візуального і/чи звукового компонентів.

Рисунок 1

Рисунок 2

Рисунок 3

Когнітивний аспект в аналізованому мультимодальному тексті орієнтований на те, що його сприйняття відбувається за принципом: 1) первинне опрацювання візуальної інформації; 2) наступна інтерпретація через вербальний компонент, що забезпечує швидкість та ефективність комунікації, останнє ж постає характерною ознакою сучасного цифрового дискурсу. Аналізований медіатекст підтверджує, що мультимодальність реалізується як системна взаємодія вербальних і невербальних компонентів, у якій жоден елемент не є вторинним, смисл виникає на перетині кодів, а комунікативний ефект посилюваний завдяки їх інтеграції. Розгляд конкретних матеріалів засвідчує, що вербальні та невербальні компоненти в межах мультимодального тексту функціонують як цілісна смислова система.

Висновки. Мультимодальний текст є складним полікодовим утворенням, у якому взаємодія вербальних і невербальних компонентів забезпечує ефективність комунікації. Основними характеристиками такого тексту є: а) інтеграція різних семіотичних систем; б) варіативність структурних моделей взаємодії; в) посилений прагматичний і когнітивний вплив. У сучасному цифровому середовищі мультимодальність постає визначальною рисою тексту, що вимагає спеціальних досліджень у межах лінгвістики тексту, медіалінгвістики та дискурсології.

Перспективи дослідження пов'язані з аналізом мультимодальних текстів у різних типах дискурсу та вивченням їхнього впливу на мовну свідомість адресата.

Література

1. Горченко О. А. Дискурс-аналіз як засіб дослідження ідіостилю. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія*. 2017. Вип. 31, т. 2. С. 28–30. URL: <https://surl.li/bcdjke>
2. Девдера М. Магія для мовників. Вінниця: ТВОРИ, 2026. 536 с.
3. Дружененко Р., Попова О., Рускуліс Л. Практикум з лінгвістичного аналізу тексту: навч. посіб. Миколаїв: СПД Рум'янцева Г. В., 2023. 170 с. URL: <https://surl.li/ebttxe>
4. Єщенко Т. Феномен художнього тексту: комунікативний, семантичний і прагматичний аспекти: монографія / за ред. М. Степаненка. Львів: Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2021. 470 с. URL: <https://surl.li/pfsfmd>
5. Загнітко А. Лінгвістика тексту. Теорія і практикум: науково-навчальний посібник. Вид. 3-тє, випр. і доп. Вінниця: ТВОРИ, 2023. 280 с. URL: <https://surl.li/gyyiol>
6. Загнітко А., Троян А. Особливості сучасного електронного спілкування: вербальні та невербальні ресурси. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Філологія*. 2024. Вип. 5. С. 23–28. DOI: <https://doi.org/10.32782/philspu/2024.5.4>. URL: <https://surl.li/gtjkr>
7. Кочан І. Практикум з лінгвістики тексту. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020. 218 с.
8. Труба А. Психо- і нейролінгвістична специфіка освітянського мережевого дискурсу: евристичне моделювання: дис. ... д-ра філол. наук. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2025. 740 с. URL: <https://surl.li/gzdntn>
9. Ives D. Voss: How I Come to America and Am Hero, Mostly. New York: G. P. Putnam's Sons, 2008. 200 p.
10. Paivio A. Imagery and Verbal Processes. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1971. 108 p.
11. Paivio A. Dual coding theory and education. *Educational Psychology Review*. 1991. Vol. 3(3). P. 149–187.
12. Paivio A. Mind and Its Evolution: A Dual Coding Theoretical Interpretation. New York: Psychology Press, Lawrence Erlbaum Associates, 2007. 97 p. URL: <https://surl.li/jzsbgp>